Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 12 Sayı: 62 Yıl: 2019 Volume: 12 Issue: 62 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3024

REFİK HALİT KARAY'IN "GURBET HİKÂYELERİ" ESERİNDE ÖNE ÇIKAN TEMALAR

PROMINENT THEMES IN REFIK HALIT KARAY'S WORK "STORIES FROM FOREIGN LANDS

Osman ARICAN•
Merve ŞENER**

Öz

Türk edebiyatında hikâye alanında önemli isimlerden biri olarak kabul edilen Refik Halit Karay, eserlerini fikir, eleştiri ve mizah unsurlarıyla ören bir sanatkârdır. Refik Halit'in "Gurbet Hikâyeleri" sürgünde yaşadığı yılların bir ürünüdür. Gözleme dayalı bu hikâyelerde yazar, taşralı insanın yaşamını, alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini birçok yönüyle konu edinmiştir. Hikâyelerde sürgündeki bireyin memleketine ve anadiline duyduğu özleme de yer verilmiştir.

Hikâyeler "Bedevilik", "Gurbet", "Özlem", "Taşra", "Savaş" ve "Kadın" temaları altı başlık altında incelenmiştir. Ayrıca yazarın sanat anlayışını besleyen kaynaklara, yaşadığı maddi, manevi zorluklara ve sürgünde geçirdiği yıllara değinilmiştir.

Makale, esere bağlı tematik bir çalışmadır ve yazarın "Gurbet Hikâyeleri" eseriyle sınırlandırılmıştır. Alanla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır. Hikâyelerde öne çıkan temaların zamanın gerçekleriyle paralellik gösterdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gurbet Hikâyeleri, Refik Halit Karay, Modern Türk Edebiyatı, Hikâye.

Abstract

Refik Halit Karay, considered as one of the important figures in the field of story of Turkish literature, is an artist who has woven his works with ideas, criticism and humor. Refik Halit's "Stories from Foreign Lands" is a product of the years he lived in exile. In these stories based on observation, the author has used the life, habits, customs and traditions of the country in many ways in his storyline. In his stories, he included the longing of the individual in exile to his homeland and his mother tongue.

The stories were studied in six headings under the themes of "Nomadic life", "Foreign land", "Longing", "Country", "War" and "Women". In addition, the sources that nourish the author's understanding of art, his moral and material difficulties and the years he spent in exile were mentioned.

The article is a thematic study related to the work, and is limited to the author's work of "Stories from Foreign Lands". With the article, it is aimed to contribute to the studies to be conducted in the field in the future. The themes that stand out in the stories have revealed that the stories are parallel to the realities of the time.

Keywords: Foreign Land Stories, Refik Halit Karay, Modern Turkish Literature, Story.

Giriş

Refik Halit Karay Türk Edebiyatında; Fecri Ati, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Döneminin önde gelen yazarlarından biridir. Karay; roman, hatıra, anı, mizah ve hikâye türünde eserler kaleme almıştır. Fakat onun geniş çevrelerce tanınmasında ve okunmasında hikâyelerinin payı daha büyüktür.

Refik Halit Karay: "15 Mart 1888 günü İstanbul'un Beylerbeyi semtinde doğdu" (Aktaş, 2004, 13). "Refik Halit ilk tahsilini kışları Vezneciler'deki çağına göre modern bir okul olan Şemşü'l Maarif Mektebi'nde, yazın Göztepe'deki Taş Mektep'te tamamlamış; 1900'de Galatasaray Lisesi'ne o zamanki adıyla Mekteb-i Sultani'ye gitmeye başlamıştır" (Karay, 2014, 19-20). "1907'de Hukuk Fakültesi'ne geçmiş, bir ara Maliye'de memurluk yapmış, 1908 Meşrutiyetinin ilanı üzerine de okulu ve memurluğu bırakarak tamamıyla yazı hayatına atılmıştır" (Özbalcı, 1988, 75-76). Bu yazılar onun yaşamını gurbette geçirmesine sebep olmuş, bulunduğu topraklarda hep bir "yabancı" olmuştur. Tanpınar'ın yazarın sanat anlayışıyla ilgili, "Refik Halit'in sanatı, kesilmiş, politika cilveleri ile ayrılmış bir sanattır" (Tanpınar, 2016, 259) görüşü dikkate değerdir.

Yazarın yaşadığı sürgünler ve yaşadığı coğrafya hakkında Necip Tosun şu tespitlerde bulunur:

> *"Ömrünün yirmi iki yılını iç (Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik) ve dış (Halep, Beyrut) sürgünlerde geçirmiştir. Öykücülüğüne de işte bu sürgünlerle oradaki gözlem ve tanıklıkları belirlemiştir. İlk kitabı Memleket Hikâyeleri onun iç sürgünün verimiyken, Refik Halit'in ikinci öykü kitabı ise onun dış sürgünün eseridir: Gurbet Hikâyeleri (1940).*

• Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aricanosman@yahoo.com
** Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, merve__sener@hotmail.com.tr

> *Bu kitapta da Halep ve Beyrut'taki gözlem ve tanıklıklarını anlatmış, oradan memleketine bakmıştır. Kitap yazınsal değeri yanında oldukça zengin tarihsel, sosyolojik tanıklıkları içerir. Osmanlı'nın yıkılışı, Arapların Osmanlı'dan kopuş sonrası yaşadıkları derin değişiklik ve çarpılma bir edebiyatçı gözüyle metne aktarılır. Karay, sürgünleri hep bir verime dönüştürdüğü için 'Refik Halit'i sürmeli ki yazsın…' diyenler bile çıkmıştır. O da anılarında; 'dokuz köyden kovulduğunu', 'kabına sığmazlık çağını sürgünde geçirmesi'ne karşın, pek çok sürgün gibi ölü, sönük, sünepe, yılmış verimsiz kalmadığını, bunu "verim"e dönüştürdüğünü belirtir" (Tosun, 2016, 73).*

"Gurbet Hikâyeleri", "1919'a kadar yazılan hikâyelere nispetle daha kısa olan bu eserleri yazılış tarihlerine ve kaleme alındığı yerlere göre iki grupta toplayabiliriz. Yurt dışında geçirdiği senelerde kaleme aldığı hikâyeler. (1930-1937), yurda döndükten sonra gurbet yıllarına ait hatıraları değerlendirerek İstanbul'da yazdığı hikâyeler (1938-1939)" (Aktaş, 2004, 81). Bu kitapta yer alan hikâyeler Yara, Eskici, Antikacı, Testi, Fener, Zincir, Gözyaşı, Keklik, Akrep, Köpek, Lavrens, Çıban, Kaçak, Güneş, Hülle, İstanbul, Dişçi isimlerini taşır.

> *"Gurbet Hikâyeleri konularının değişikliği yönüyle dikkat çeker. Bunlardan çoğu milletine ve yurduna sevgi ve özleyişi de ifade eder. Bazıları işitilmemiş egzotik olaylar ve kişilerle doludur. Ortadoğu ülkelerinin garip, yabancı töre ve ahlaklarını gösterir. Refik Halit böylece bizden kopmuş olan eski imparatorluk diyarlarımızı, sanat yolu ile tekrar bize tanıtmıştır"* (Kabaklı, 1994, 709).

Hikâyelerdeki kişileri; Arap şeyhleri, aşiret reisleri, askerler, ağalar, bedeviler, Avrupalılar ve hayvanlar gibi sınıflamak mümkündür.

Refik Halit, Gurbet Hikâyeleri adlı eserindeki hikâyelerinde Maupassant tekniğini kullanmıştır. "Maupassant tarzı öykü temelde bir olay öyküsüdür. Öyküde romanda mevcut klasik yapının sürdürüldüğü görülür. Bu da öykünün bir giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşması anlamına gelmektedir" (Kolcu, 2011, 62). Hikâyelerde en belirgin unsur "gurbet" duygusudur.

> Refik Halit Karay gurbet duygusunu *"Uzun yıllar yabancı ülkelerde yaşamak zorunda kalan bir adamın neleri aradığını, nelerin yokluğundan sızlandığını hepimiz az çok biliriz. Evinizi ararsınız; sevdiklerinizi özlersiniz; doğup büyüdüğünüz, gezip tozduğunuz yerleri, aşı boyalı bir bağ köşkünü, cami avlusundaki çitlembik ağacını, yosunlu dereyi, bir dağ yamacını, iyi ve kötü her şeyi, saç mangal altında uyuklayan yaşlı kedinizden tutunuz kış akşamları Karacaahmet servilerine dönen karga sürülerini, bütün bunları hatıranızın küllerini eşeleyerek izlerini aramaktan kurtulamazsınız"* (Karay, 2014, 585) sözleriyle anlatır.

Necip Tosun, yazar ve hikâyelerle ilgili "Gurbet Hikâyeleri; bedeni sürgünde, ruhu tümüyle memleketinde bir yazarın hasretini yansıtır. Burası yaşanılacak bir yer değil, düşülen bir cehennemdir" (Tosun, 2013, 46-47) der.

Sonuç olarak "Gurbet Hikâyeleri" yazarın yaşadığı coğrafyanın, tanık olduğu olayların ve hissettiği duyguların bir ürünüdür. Bu hikâyelerde kişiler, mekânlar her ne kadar yazarı etkilediyse de hikâyelerin kaleme alınma sürecinde yazarın iç dünyası metinlere yansımaktadır.

1. Temalar

Türkçe Sözlük'e göre; "Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu" (TDK, 2011, 2315) olarak tanımlanan tema, bir metnin anlaşılmasında rol oynayan önemli etmenlerden biridir. Çetin'e göre tema; "…Söz konusu ettiği gerçek ya da kurgusal ama özel, tekil bir olaydan genel için geçerli olduğunu iddia ettiği hükümdür" (Çetin, 2013, 121). İncelenen "Gurbet Hikâyeleri adlı eserde; bedevilik, gurbet, özlem, taşra, kadın ve savaş temaları ön plana çıkmaktadır.

1.1. Bedevilik

Refik Halit'in kaleme aldığı "Gurbet Hikâyeleri" gözleme dayalı hikâyelerden oluşur. Yazar, sürgünde bulunduğu yıllarda farklı bir coğrafyada; insanların günlük yaşamına, geleneklerine, adetlerine, sevinç ve hüzünlerine yakından tanıklık etmiş ve bunu hikâyeleri yoluyla okura aktarmıştır. Lekesiz, yazarın gözleme dayalı hikâye anlayışı için; "Refik Halit'in fıkra, hikâye ve romanlarında dikkati en çok çeken özellik gözlem kabiliyetindeki üstünlüktür. Olayları ve karakterleri en ince noktalarına kadar görmek, başarısı gerçekten büyüklüktür" (Lekesiz, 1997, 268) görüşünü belirtir. Tanpınar ise "Refik Hâlit, görmesini bilen ve gördüğünü verebilen muharrirlerdendir" (Tanpınar, 1977, 121) der.

Yazarın "Gurbet Hikâyeleri" adlı eserinde bedevilik teması genişçe bir yer tutar. Fayda, bedevilik kavramını; "…Arapça'da bedavet (bidavet) kelimesi, 'yerleşik hayat, medeniyet' anlamına gelen 'hadaret'in

karşıtıdır. 'Kır, sahra, çöl' anlamına gelen badiyede yaşayan kimselere bedevi veya ehlü'l-bâdiye, ebnâü'l-bâdiye" (Fayda, 1993, 311) şeklinde tanımlar. Hikâyelerde kimi zaman bedevilerin acımasızlığı ve merhametsizliği, kimi zaman da gelenek ve görenekleri üzerinde durulur. "Gurbet Hikâyeleri" adlı eserde geçen bedevilik konusunda yazılan hikâyeler Şekil 1'deki gibi gösterilebilir.

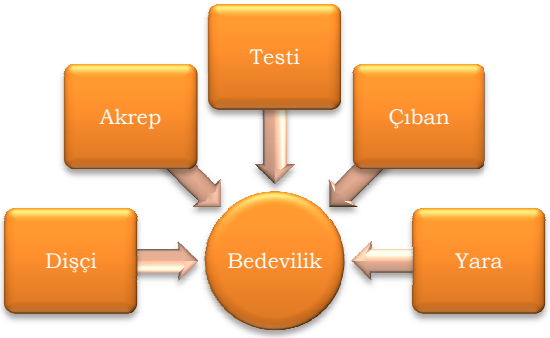

Şekil 1: Teması Bedevilik Olan Hikâyeler

Karay Dişçi adlı hikâyesinde, "…Mektep ve medrese görmüş başçavuş olarak iştirak eden birinin harp sonuna ait hatırasını naklederek, Osmanlı devletini teşkil eden insan gruplarından biri olan bedevilerin, 1918'de yenilmiş Osmanlı ordusuna mensup insanlara karşı tutumunu ortaya konmaktadır" (Aktaş, 2004, 88). Harp zamanı, anlatıcı ve iki arkadaşı Suriye'den aç ve susuz bir şekilde Anadolu'ya geri dönerken yolda sekiz on tane bedevi yollarını keser.

> Eserde bu olay, *"Nemizi alacaklardı? Paramız yoktu, silahımız yoktu, mataramız, kemerimiz bile yoktu. Nasıl karşı koyabilirdik? Ben yaralı idim, arkadaşlar hasta idiler. Kanımız kurumuş, soluğumuz tükenmişti. Dizlerimiz dermansızlıktan titriyor, yüreğimiz ayıbımızdan eriyordu. Biliyorduk ki kolay ve temiz olması için elbiseleri öldürmeden evvel soyuyorlardı. Soyunduk ve çıplak kalınca kurşunları veya cembiyeleri beklemeye koyulduk"* (Karay, 2009, 97) şeklinde yer edinir.

Bedeviler, askerlerin ağızlarında altın diş arar; altın diş bulamadıkları askerleri öldürürler. Sadece anlatıcının ağzında altın diş bulurlar. Hikâyenin devamı şu şekildedir:

> *"'Bir taş! Sivri bir taş!' Aranılıp getirilen taşı, şimdi, bütün hızı ile kuronlu dişime, bazen acelesinden yanındakilere ve daima dudaklarıma bir keser gibi kaldırıp kaldırıp indiriyordu. Her vuruşunda ben oradaki acıdan ziyade, tuhaf değil mi, böğrümdeki eski kurşun yarasının sızladığını duyuyordum. İyi olduğunu sandığım bu yara, sanki yeniden deşiliyordu"* (Karay, 2009, 98).

Anlatıcı acıdan bayılmış, bedeviler ise onun öldüğünü düşünerek bırakıp giderler. Lekesiz, hikâye hakkında; "Öyküde, İmparatorluğun yaşadığı ve katlandığı bozgun dönemini en çarpıcı biçimde dile getiren, belleklerden kolayca silinmeyecek bir şiddet tablosu işlenir" (Lekesiz, 1997, 266) tespitinde bulunur.

Refik Halit, "Akrep" adlı hikâyesinde, Halep çöllerinde iki arkadaşın karşılaşmasını ve yaşadıkları bir olayı; bedevilerin yemek adaplarını, giyim ve kuşamlarını eleştirel bir açıdan anlatılır. Bu eserde şöyle verilir:

> *"Her gittiğimiz aşiret şeyhinin ziyafetler vermesi adetti: Halka develer, bize kuzular kesiliyordu. Yere sıralanmış kocaman lengerdeki kösele renkli, yarı çiğ, kızgın kokulu ve ekşi deve etlerini; kirli entarili donsuz Bedeviler bir akbaba sürüsü gibi saldırıyorlar, öyle, didikleyerek, bizi tiksindirerek yiyorlardı. Kuzular ise güzel postlarından sıyrılınca demin, kırdaki o iştah verici tombulluklarını, temizliklerini kaybediyorlar, kaynamaktan etleri kemiklerinden ayrılmış, yağları deşilmiş çirkin bir şekle girerek el sürmeden öğürtü veriyorlardı"* (Karay, 2009, 52).

Hikâyedeki iki arkadaştan birisi mutasarrıftır. O, bedevilerin aşiret kavgalarından ve kanlı vakalardan dolayı barışı sağlamak için buraya gönderilir. Fayda, bedevilerin geleneklerini şu şekilde açıklar:

> *"Bedevi kabileleri arasında rekabet eksik olmazdı. Bu rekabet yüzünden birbirlerine sık sık baskın düzenlerlerdi. (…) Çöldeki iktisadi ve içtimai şartların sebep olduğu bu baskın ve savaşların bedevilerin hayatı üzerinde çok önemli tesiri vardır. Deve ve yiyecek çalmak, kadın ve çocukları kaçırmak için yapılan bu baskınlar sırasında, kan*

davasına sebep olmaması için adam öldürmemeye azami gayret gösterilirdi. Kaçırılan kadın ve çocukların fidye karşılığında iade edilmesi de bedevi geleneklerindendir. (…) Bu şekildeki baskınlar sonucunda uzun ve kanlı savaşlara sebep olan kan davaları bedevileri tehdit eden büyük bir felaketti" (Fayda, 1993, 313). Refik Halit, bu hikâyesiyle bedevilere ve onların yaşamlarına dair tespitlerde bulunur.

Refik Halit, "Çıban" adlı hikâyesinde Hadramut çıbanın nasıl çıktığını, çıktığı yerde nasıl iz bıraktığını, tedavi eden cadı kadının tedavi şeklini ve bölgenin çıbanla ilgili adetlerini anlatılır.

Hikâye, Yemen valisi ile iki Arap emiri arasında barışı sağlamak için Hadramut hududuna gönderilen bir asker tarafından anlatılır. Asker bu yolculuk sırasında çıbana yakalanmış ve çıbanın tedavisi bir koca karı tarafından yapılır. Koca karının isteği üzerine hurmalığın altına bir döşek kurulur, asker oraya yatırılır ve hizmetine Sudanlı köleler verilir. Her seher vakti cadı, çıbanı muayene eder ve asker günlerce kıpırdamadan yatar ve sonunda çıban iyileşir. Anlatıcı olayı şöyle anlatır:

"Onuncu günü Emir geldi, vezir geldi, eşraf ve ahali geldi, hurman ormanı panayır yeri gibi insanla doldu. Cadı da gelmişti. İğnesini çıbanıma soktu, hiç ağrı duymuyordum, içinden haşlanmış balıkgözüne benzettiğim ufacık, toparlacık, bembeyaz bir sert boncuk çıkardı, etrafa gösterdi. 'Özü alındı!' diye başındakiler sevindiler. Sevinç ahaliye de geçti. Darbukalar çalındı, kalkan kılıç oynandı. Allah'a, padişaha, Emire dualar edildi" (Karay, 2009, 69).

Hikâyede, aynı zamanda taşranın ne derece geri kaldığı da ortaya konmaktadır. Hikâyede çıban tedavisinin bir koca karı tarafından yapılmasına, taşrada doktorun olmayışına dikkat çekilir. Yazar, Osmanlı Devleti'nin bu toprakları ihmal etmesini arka planda eleştirir.

Refik Halit, "Yara" hikâyesinde taşra üzerinden bedevilerin sosyal yaşamından bir kesiti hatıra şeklinde kaleme alır. Karay'ın bakış açısıyla taşralı insan, sorgulamaksızın itaatkârdır. Hikâyede, iki aşiretin bir gazve esnasında çarpışması neticesinde yaralanan bir bedevinin vücudundan kurşunun, aşiret şeyhince çıkarılması ve askerin sabrı anlatılır. Bu hikâyede,

"Yaralının sırtından entarisini çektiler. Şeyh benden çakımı istedi ve uzun ağzını açıp birden yaranın içine daldırdı. Bir kavunun bereli, acı yerini oyup nasıl atarsak öyle yaptı. Fakat bu parçanın elyafı bedenden tamamen ayrılmamıştı ki çektiği zaman çıkmadı; altından lastik bağlara takılı imiş gibi çakının ucundan kayıp tekrar yaradaki yerine girdi. Çekip koparmak lazım gelmişti; hem de epeyce asılarak… Yaralı 'of!' bile demedi; sadece, omzunu, şöyle bir sinek konmuş gibi oynatmıştı" (Karay, 2009, 11) şeklinde ele alınır.

Hikâyede bedevinin şeyh karşısında soğukkanlı tavrı, ona karşı hürmetinden ve saygısındandır. Fayda, aşiret hakkında; "Kabilenin basit bir siyasi teşkilatı vardır. Kabile reisi, kabilenin eşit hak sahibi yaşlıları arasından kabile toplantısında seçilir ve genel olarak o, kabilenin en şereflisi kabul edilirdi. En yaşlı ve hürmete en fazla layık olan kabile reisine şeyh, emir, rab isimleri de verilirdi" (Fayda, 1993, 314) tespitinde bulunur.

Refik Halit, "Testi" adlı hikâyesinde Lübnan'a özgü âdetlerin üzerinde durur. Hikâyede "su içme" adabı aşağıdaki gibi anlatılır.

"Lübnan köylerinde suyun içiliş şekli bizimkine benzemez: İlk gittiğiniz zaman bir yerde, bir kır kahvesinde veya köylü evinde su istediniz mi, önünüze mini mini bir toprak testi getirirler, kenarında ufacık, tenasüpsüz emziği olan bir akçıl testi… Fakat testiye de dudak dokundurmak ayıptır, yasaktır. O halde? O halde siz bu testiyi sağ elinizle yukarıya, başınızı geçecek bir yüksekliğe kaldıracaksınız, ağzınızı havaya açacaksınız ve uzaktan hesaplı şekilde suyu gırtlağınıza dökeceksiniz" (Karay, 2009, 28).

Hikâyede, genç bir çocuk testiyi ağzına değdirmeden su içer fakat testinin içindeki eşek arısını fark edemez ve içtikten sonra ölür. Bu olayın üzerinden çok vakit geçmeden akşamüzeri aynı şekilde toprak testiden su içen bir çocuk daha ölür. Karay hikâyenin sonunda; "Emin olunuz, bütün bildiğimiz hayvanların içinde en ihtiyatsız ve en ibret almazı insandır" (Karay, 2009, 31) tespitinde bulunur.

Sonuç olarak Refik Halit Karay sürgünde bulunduğu yıllarda, bedevilerin yaşamına dair gözlemlerini hikâyeleri yoluyla aktarır. Yazar, Dişçi ve Akrep adlı hikâyelerinde bedevilerin eleştirisini yapar. Çıban adlı hikâyede bedevilerin mahalli tedavilerini konu edinir. Yara ve Testi hikâyelerinde ise bedevilerin gelenek ve görenekleri ele alınır.

1.2. Gurbet

Refik Halit Karay'ın "Gurbet Hikâyeleri"nde işlediği belli başlı tema, yurt özlemidir. "İster sürgün olsun, ister görevli bulunsun, Türkler, büyük yurt özlemi içindedirler" (Lekesiz, 1997, 269). "Gurbet

Hikâyelerinde, yurtlarından ayrılan insanlar bir tesadüf eseri karşılaşıp tanıştıktan sonra bir daha ayrılmak istemezler. Onlar arasında bu dostluğu temin eden memleket hasretidir" (Aktaş, 2004, 95). "Gurbet Hikâyeleri" adlı eserdeki ele alınan gurbet konusundaki hikâyeler Şekil 2'deki gibi gösterilebilir.

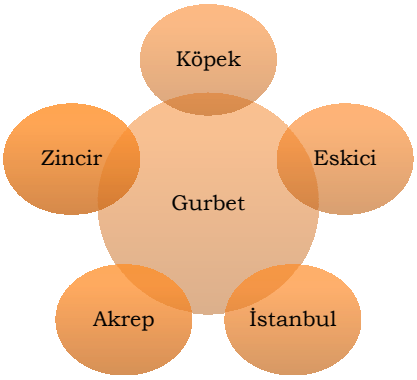

Şekil 2: Teması Gurbet Olan Hikâyeler

Refik Halit'in "Eskici" adlı hikâyesinde, yurt dışında yaşamaya mecbur kalan bir kişinin yalnızlığı ve memleket özlemi Hasan adındaki kahramanla anlatılır. Necip Tosun'a göre: "…'Eskici', memleket sevgisi üzerine yazılmış, öykücülüğümüzün başyapıtlarından biridir" (Tosun, 2013, 47). Hikâye, yetim kalan küçük Hasan'ın, annesi de ölünce, uzak akrabaları ve konu komşunun yardımıyla halasının yanına, Filistin'in ücra bir kasabasına gönderilmesiyle başlar. Hasan'ın geldiği bu kasabada, kadınlar kara çarşaf bürünür, çocuklar entarilerin üzerine hırka yerine ceket giyer ve başlarına bir takke takarlar. Hasan bu garip yerde durgunlaşır, suskunlaşır ve zamanla yalnızlaşır. Bir gün yaşadıkları eve bir eskici gelir; Hasan onun Türk olduğunu anlayınca büyük bir sevinç ve hasretle eskiciyle sohbet eder. Eserde bu olay:

> *"Asıl konuşan Hasan'dı, altı aydan beri susan Hasan… Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pembe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle biteviye konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu. Eskici hem çalışıyor hem de ara sıra "Ha! Ya? Öyle mi?" gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli hem yaslı dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu"* (Karay, 2009, 18) şeklinde verilir.

Hikâyedeki Hasan adlı kahramanın yaşadıkları Refik Halit'in yaşamıyla örtüşür. Nurullah Çetin "…Refik Halit Karay, Mütareke döneminde, Damat Ferit Paşa Hükümetinde Posta Telgraf Genel Müdürü'ydü. Atatürk'ün öncülük ettiği Millî Mücadele karşısında tavır alarak Milliyetçi Türklerin postadan faydalanma imkânlarını engellemiş, telgraf çekmelerine izin vermemiş. Ayrıca gazetelerde Millî Mücadele ve Atatürk karşıtı yazılar yazdı" (Çetin, 2017, 153) diyerek yazarın hayatına dair bilgi verir. Refik Halit bu yazılarından dolayı zorunlu göçe tâbi tutulur. Hikâyede yer alan Hasan karakteri, anne ve babası öldükten sonra akrabaları tarafından tıpkı Karay gibi zorunlu olarak Filistin'in ücra bir kasabasına gönderilir. Bu bağlamda yazar, duygularını tıpkı kendisi gibi kimsesiz, memleket özlemi çeken ve yabancılaşma olgusunu yaşayan kahramanıyla anlatır.

Refik Halit, "Zincir" adlı hikâyesinde memleket özlemini ve bu özlemin bireyde yarattığı yalnızlık duygusunu dile getirir. Hikâye, anlatıcının yalnızlık duygusundan kurtulmak için pencereden dışarıyı izlemesiyle başlar.

> *"Yabancı memleketlerde bir kasabaya sokulup uzun müddet yaşamdaki azabın ne olduğunu bilir misiniz? Beş on gün çarşı sokak gezdikten sonra, tanıdık çehre, alışabileceğiniz yer bulamamaktan bezer, odanıza girer, yalnızlığın içine sinersiniz. […] Şayet iradesiz bir adamsanız az zamanda çürüyüp çökmeniz pek mümkündür. Ben çökmemek için köşe penceresinden ayrılmazdım; köşe penceresinden dünyayı seyrederdim. Köşe penceresinden seyretmek insana mübalağalı bir fikir gibi görünür. Bir pencere nihayet bir sokağı, birkaç sokağı görebilir. Bir sokak ise dünyanın kaç milyarda biridir?"* (Karay, 2009, 37-38).

Anlatıcı, yine bir gün pencereden dışarıyı izlediği sırada, komşusunun "Juju" adındaki köpeğini görür. Bu köpek, yazarın ifadesiyle, "Dünyaya parçalanıp yok edilecek, lüzumsuz, zararlı, iğrenç bir şeymiş

gibi kin ile, anarşist gözü ile bakıyordu" (Karay, 2009, 39). Bir gün Juju, bağlı olduğu zincirleri kopartarak kaçıp gider; fakat iki gün sonra geri döner. Döndüğünde ise hırçınlığının yerini uysallık alır. Anlatıcı, köpeğin; muhakkak daha azılı yerli köpeklere rast geldiğini, el sillesini tadıp, yersiz yurtsuz kaldığını ve pişman olup geri geldiğini düşünür.

Necip Tosun, *"1935'de Halep'te yazılan bu öykünün birden fazla yoruma açık olduğunu söyleyebiliriz. İlk akla gelen Arapların durumudur. Köpeğin hali, yabancıların kışkırtmasıyla ve özgürlük vaadiyle Osmanlı'ya başkaldıran Arapların düştüğü durumu hatırlatmaktadır. İç karışıklıklar ve diğer benzeri olumsuzluklara işaret edilerek, Osmanlı dönemindeki (zincirli) mutlulukları vurgulanmaktadır. Ama öyküyü bir başka açıdan da yorumlamak mümkündür. Onun kendi sürgünlüğünü, köpekle özleştirdiğini düşünebiliriz. 'Yersiz, yurtsuz kalması, el sillesi tatması, gurbet illerindeki açlığı' şeklindeki ifade, böyle bir yorumu çağrıştırmaktadır. Eve dönüşteki hırsının, öfkesinin bitmesi de bunu güçlendirmektedir"* (Tosun, 2013, 49-50) görüşündedir.

Tosun'un tespitiyle de hikâyeden köpeğin yersiz yurtsuzluğu, eve dönüşü mecburi hale getirdiği yorumu çıkarılabilir.

Aktaş, "Akrep" adlı hikâyeyle ilgili "'Hukukta beraber okumuşuz' diye tanıttığı mutasarrıf arkadaşlarının ruh halini, 'İmkân olsa hükümet konağındaki odasına da benim için bir masa koyduracak; çalışma saatlerinde de karşılıklı oturup İstanbul'dan bahsedecektik' ifadesiyle belirten yazar, gurbet duygusu ve vatan hasreti üzerinde durur" (Aktaş, 2004, 84) şeklinde görüş bildirir. Yazar hikâyede;

"Uzakta kalanlar için İstanbul'un kaldırımları bozuk değildir, sokaklarda çamur ve süprüntü yoktur; tramvaylarda ve vapurlarda azap çekilmez. Musluklardan Terkos yerine Kevser akar, sersemletici lodos ılık bir buse, dişleyici poyrazı bir serin nefestir. Bilhassa çölde onu konuşurken hep beyaz yelkenlerin kayıp gittiği şurup renkli denizler, avize gibi şıkırdayan pınarlar, çınar ve çitlembik gölgeleri, çilek tarlaları, fulya bahçeleri, tüy gibi ince kadınlar ve ağızlarından şekerleme kadar tatlı sözler dökülen kızlar görürsünüz" (Karay, 2009, 51) der.

Çetin, Refik Halit'in yaşadığı coğrafya hakkında: "Yazar yaşadığı bu sürgün yerlerin iklimini pek sevmemiş; buraları sıcak, ağaçsız, evleri kiremitsiz olan bir taş şehri olarak görmüştür. Taş duvarlı evleri, ak sokakları vardır. Bu bölge, bol güneş ışığı altında adeta duman içinde kalmış gibidir" (Çetin, 2017, 154) tespitinde bulunur.

Refik Halit Karay, İstanbul adlı hikâyesinde zorunlu göçe maruz bırakılan bireyin yurt özlemini, kadın kahramanı üzerinden aktarır.

"Aynı milletin fertleri olduklarını telepatiye benzer bir hisle sezen, biri kadın diğeri erkek iki sürgünün - kadının 'Allah'ın cehennemi' diye vasıflandırdığı çöl şehrinde - karşılıklı İstanbul'u hatırlayıp övmekten ibaret olan bu hikâyede; sürgün insanının ıstırapları acıları anlatılır; bu acıların insanı uyuşturucu madde kullanmaya zorladığı ifade edilir" (Aktaş, 2004, 85).

"Okmeydanı sırtları kızıllaşır, Halıcıoğlu kıyılarına gölge düşermiş. Deniz bir renkte değilmiş, Hint şalı gibi üzerinde turuncu, şarap tortusu, yavruağzı birçok renkler, çeşitli resimler belirir, uzakta Beyoğlu'nu, tütsü koktuğunu zannettiği bir duman kaplarmış; günlük tütsü!

Erkek de bu manzaraya dalmıştı. Ona Haliç'in akşamüzeri pelteleşen sularında her kayık, ayrı renkle bir ışıkla tutuşmuş, aheste aheste yanarak eriyor, erirken dökülen renkler cızırdayarak sönüyor gibi görünüyordu." (Karay, 2009, 93).

Yazar, hikâyede sürgünlük halinin verdiği ümitsizlik ve acıyı hem kadın hem de erkek kahramanın bakış açısıyla anlatır.

Refik Halit, "Köpek" adlı hikâyesinde, kimseden ilgi ve şefkat görmeyen bir köpek ile gurbette yaşamaya mecbur kalan Osman arasındaki dostluk anlatılır. Osman, yabancı bir memlekette kimsesizliğin verdiği yalnızlık hissiyle köpekle dost olur. Bu dostluğun temelinde şüphesiz gurbet duygusu vardır.

"Olmayacak bir ihtimale inanmıştı: Bu köpek de Osman'ın memleketinden nasılsa buralara düşmüştü; o da kendisi gibiydi, yurt hicranı çekiyor, havasına, suyuna, güzelliğine ısınamıyordu. Her şeyi garipsemişti, onun için böyle yılgın, kamburu çıkık, kuyruğu bacaklarının arasında yaşlı gözlüydü. Birbirinden hazzedişlerinin sebebi de bir yurt yavrusu, bir dert ortağı oluşlarıydı" (Karay, 2009, 57).

Hikâyede gurbetteki bireyin yalnızlığı, çaresizliği ve kimsesizliği anlatılır. Gurbetin, bireyde yarattığı hisler, Osman kahramanıyla aktarılır.

Sonuç olarak Refik Halit Karay, uzun yıllar sürgünde, vatanından, ailesinden ve dostlarından ayrı kalır. Bu ayrılığın onda ortaya çıkardığı yalnızlık hikâyeler yoluyla dışa aktarılır. Yazarın Eskici, Zincir, Akrep, İstanbul ve Köpek adlı hikâyelerinde gurbetteki bireylerin yalnızlaşması ve memlekete duydukları özlem anlatılır.

1.3. Özlem

Refik Halit Karay, "Eskici" adlı hikâyesinde, gurbetteki bireyin yalnızlığını yaratan en belirgin sebebin dil olduğu üzerinde durur. Hikâye kahramanı Hasan, İstanbul'dan bindirildiği bir vapurla Filistin'e doğru yola çıkar. Yol boyunca vapur farklı şehirlere uğradıkça dilde oluşan farklılık, çocuğun isminin telaffuzunun değişimiyle ifade edilir:

"'Hasan gel!'

'Hasan git!' demiyorlardı; ismi değişir gibi olmuştu.

Hassen şekline girmişti:

'taal hun Hassen…' diyorlardı, yanlarına gidiyordu.

'Ruh ya Hassen…' derlerse uzaklaşıyordu" (Karay, 2009, 14-15).

Memleketinden ayrı kalan Hasan gün geçtikçe durgunlaşır ve suskunlaşır. Yabancı bir kalabalık içinde yalnızlaşır. Hikâyede bu durum şöyle verilir:

"Hasan durgun, tıkanıktı; susuyor, susuyordu.

Öyle, haftalarca sustu.

Anlamaya başladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak sustu. Daha büyük bir tehlikeden korkarak deniz altında nefes almamaya çalışan bir adam gibi tıkandığını duyuyordu, gene susuyordu. Hep sustu" (Karay, 2009, 16).

Bir gün, Hasan'ın yaşadığı eve eskici gelir. Bu adam da tıpkı Hasan gibi Türk'tür. Her ikisi de birbirine yabancı olmalarına rağmen anadillerine ve memlekete duydukları özlemle yakınlaşırlar. Eskicinin evden ayrılma vakti geldiğinde ise Hasan ağlar, eskici ise ona diyecek bir şey bulamaz. Eserde olay şöyle anlatılır:

"'Ağlama be! Ağlama be!' Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır" (Karay, 2009, 19).

Necip Tosun: "Sürgündeki Karay'ın memleket sevgisini, dil tutkusunu yansıtan emsalsiz öyküsü 'Eskici', öykücülüğümüzün eskimez klâsikleri arasında yerini alır. Memleketine sadakati tartışılan bir yazarın, memleket sevgisi üzerine en güzel öyküye imza atması, gerçeğe ironik bir gönderme olsa gerektir" tespitinde bulunur. (Tosun, 2013, 47-48).

Sonuç olarak Refik Halit'in sürgünde bulunduğu yıllarda en büyük özlemi anadilidir. Yazarın asıl yalnızlığı anadilini bilen bir başkasının olmamasından kaynaklıdır. Yazar, "Eskici" adlı hikâyesinde, söz konusu tema üzerinde yoğunlaşır.

1.4. Taşra

Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde taşra ve taşraya dair unsurlar her yönüyle yer alır. Türkçe Sözlük'te taşra sözcüğü "Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık" (TDK, 2011, 2282) olarak açıklanır. Yazar, hikâyelerinde taşralı insanın eğitimsizliğini, hurafe ve batıl inançlarını, geleneklerini eleştirir. Refik Halit'in hikâyelerine bakıldığında yazara göre, taşra, merkezden uzak oluşuyla her açıdan geri kalmış bir yerdir. Ayrıca taşrayı yeterince desteklemeyen ve tanımayan Osmanlı idarecileri ile burada devleti temsil eden bürokrasiyi eleştirir.

> *"Çevre, insan hayatını daima şekillendiren ve insandan ayrı düşünülemeyen bir parça olmuştur. Çünkü insanın her zaman çevresindeki kişiler ve sosyal unsurlarla birlikteliği neticesinde, birbirini etkilemesi kaçınılmaz bir gerçektir. İnsani ve sosyal unsurlar insan hayatının var olduğu her yerde birbirine bağlı halkalar şeklinde ilerlemiş ve ilerlemeye devam edecektir. Çevre üzerinde bulunan olumlu olumsuz koşullar insan psikolojisini de himaye altına almıştır. Yıllardan beri süregelen, 'Çevre mi insanı etkiler; insan mı çevreyi?' ikilemi hep var olmuştur. Dolayısıyla insanın varoluş macerasında ikisi de birbirini etkilemekte ve şekillendirmektedir"* (Arıcan ve Oda, 2018, 66). Eserdeki taşra konusundaki hikâyeler Şekil 3'teki gibi gösterilebilir.

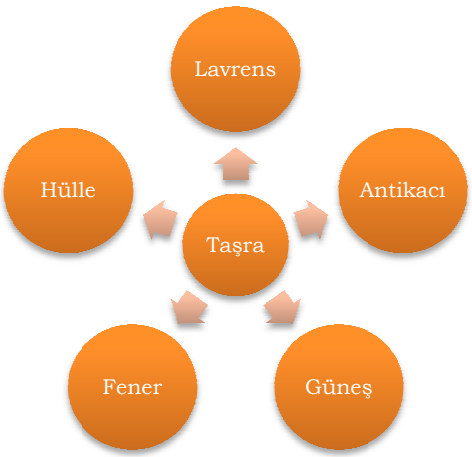

Şekil 3: Teması Taşra Olan Hikâyeler

Refik Halit, "Lavrens" adlı hikâyesinde Osmanlı idarecilerinin taşrayı iyi tanımadıklarını buna karşılık İngilizlerin bu ülkelerin özelliklerini öğrenmek için gayret sarf ettiklerini konu edinir. Hikâyede Lavrens adlı bir İngiliz'in, bedevi kültürünü ve yaşadığı coğrafyayı tanıması, öğrenme çabası anlatılır. "Özellikle Lawrence başta olmak üzere seyyah, arkeolog, doktor, mühendis vb. sıfatlara sahip Batılıların ilgili noktalarda Aneze veya diğer aşiretlerle münasebetleri, onları etkilemeye yönelik girişimleri Osmanlı devlet aygıtının aşiretler üzerindeki nüfuzunun zayıflamasına neden olmuştur" (Sonat, 2018, 171). Eserde Lavrens hakkında şöyle söz edilir:

> *"Fakat onun işi gücü etrafı dolaşmaktı. Başını alır, gider, akşamlara kadar sıcak çölü adım adım, çadır çadır gezer; önüne çıkan Bedevi aşiretlere uğrar, konuşur, Arapçayı biraz daha iyi öğrenmiş olarak dönerdi. Döner ve geceleyin karpit lambası altında Arapça yazar, çizer, sabahı ederdi. […]Çok uzaklara atla gideceği gün beni de yanına alırdı. Cebeli Abdülaziz'e, Sincar Dağları'na, Dicle'ye böyle gitmiştik. Aneze, Şammar, Mevalî, Hadîdî gibi göçmen, Bû Assaf, Beggare, Bû Şaaban gibi yarı yerleşik ne kadar aşiret varsa hepsiyle tanışmış, yemeklerini yemiş, çadırlarında gecelemiş, gazvelerini seyretmiş, masallarını dinlemiş, türkülerini ezberlemişti"* (Karay, 2009, 61-62).

Yazarın bu hikâyesi tarihi aydınlatması bakımından da önemlidir. Nurullah Çetin, hikâye hakkında "Lavrens, o bölgede bulunduğu sıralarda Birinci Dünya Savaşı'ndan önce oralarda bir İngiliz kurulu ile beraber harabeleri kazar, antika ararmış" (Çetin, 2017, 155) görüşünü belirtilir.

Refik Halit, Antikacı adlı hikâyesinde "…Fransız ve İngiliz subaylarının Orta Doğu memleketlerinde takındıkları tavır anlatılmaktadır" (Aktaş, 2004, 92). Anlatıcı ve Fransız arkadaşı ibrik almak için antikacıya gitmiştir. Antikacı kendisini Efganlı bir şeyh olarak tanıtır. Fakat bu adam: "Gayet muntazam, hatları nazik, teni beyaz ve mat bir çehre; gözleri adeta mavi ve saçları sarışın, ensesinde gür pembe bir kan tabakasının kuzey insanlarını ve Anglosaksonları hatırlatan feyzi…" (Karay, 2009, 22) olan bir adamdır. Anlatıcı, antikacıdan şüphelenir ve yıllar sonra antikacının İngiliz casusu olduğunu bir tesadüf sonucu öğrenir.

Aktaş'a göre "Hikâyede iki devletin Orta Doğu'da nasıl faaliyet gösterdikleri böylece ortaya konur" (Aktaş, 2004, 92) tespitinde bulunur.

Refik Halit Karay, Güneş adlı hikâyesinde Şam-Bağdat arasında bir aşirete altın götürmekle görevlendiren Osmanlı askerinin başından geçen olaylar konu edinilir. Bu hikâyede şu şekilde verilir:

> *"O korkunç isimli vapur sekiz mil alamayan bir uskurlu ahşap dubadır. Kaptan yerinin çürük kaplamalarını, hâlâ üzerinde Batum yazıları okunan gaz tenekeleri sandıklarıyla tamir etmişler. Bahar içinde Marmara'ya açıldık, fırtınalardan kaçıp en kötü iskelelere uğraya, inleye, dinleye, islim borularını sarıp silindirleri çöze sıkıştıra, kasım sonu Hudeyde'ye indik. Tuhaftı, Fellaha'yı Yemen'de pek bilen yoktu; Necef'e doğru gidilecek imiş, Cebeli aşılacak… Nefudi Çölü'nde bir vaha olmalı imiş..."* (Karay, 2009, 78).

Osmanlı askerinin daha önce adını hiç duymadığı Emir Sadun'u bulmak için çıktığı bu yolculuk günlerce sürer. Yolculuk boyunca askerler aslan hücumlarına, maymun istilasına uğramış, putperest kalmış yabani kabilelerle mücadele eder. Yolculuk sonunda Fellaha aşiret reisine ulaşılır.

Refik Halit, Fener adlı hikâyesinde taşralı insan tipini konu edinir. Hikâyede Ebu Ali'nin ömründe ilk kez kırk yedi yaşında kasabaya gidişini ve orada saf duygularla kandırılışını hicivli bir anlatımla ele alır.

Ebu Ali'nin ilk defa kasabaya gelişi ve pazar meydanındaki şaşkınlığı şu sözlerle ifade edilir:

> *"Kaç tane kasap dükkânı, kebapçı, fırın vardı? Dünyanın etini, ekmeğini buraya yığmışlardı; halk birikmiş, yemekle, almakla bitiremiyordu. Kumaş toplarının çokluğuna da hayret etti; birbiri üstüne kat kat bütün aşiretler giyinse tükenir şey değildi. Renklere de akıl erdiremedi; bunları yağmur mevsiminde gökte gördüğü ebekuşağının her çizgisinden boy boy, biçim biçim boyamışlardı. Niçin? Niçin bu kadar örtünmeli ve neden siyahla beyazdan başka renklere rağbet göstermeliydi?"* (Karay, 2009, 32).

Ebu Ali denk geldiği çerçici sergisinde her eşyanın ne işe yaradığını merak edip sorar. Acibe kutusunun ışık vermesine rağmen elini yakmamasına ve kibrite ihtiyaç duymadan yanmasına hayran kalır. Acibe kutusunu almak için derin ve kederli bir şekilde düşünür ve sonunda onu alır. Çerçici, acibe kutusunu iki mecidiyeye satarak onu kandırır. Eserde olay şöyle verilir:

> *"İki mecidiye, yani çürük para hesabıyla elli kuruş. Bedevi için çok para idi; üstüne üç daha koysa kabilenin incisi Kalsum'u alırdı. - Onun Kalsum telaffuz ettiği bu kadın ismi bizim Gülsüm'ümüzdür; zaten şöhretli Mısır muganniyesinin adı da Ümmükalsumdur, Ümmügülsüm değil.- Daha fenası yanında, uçkuruna bağlı yalnız on tane ikilik gümüş para vardı. Bütün serveti, yani istenilen bedelin yarısı!"* (Karay, 2009, 33-34).

Karacan hikâye hakkında, *"Şüphesiz Ebu Ali, şehirde var olan 'medenilik' vasıflarından uzak bir yerde yaşayan, dolayısıyla tüm bu medeni yaşamdan mahrum olan bir taşralı tipidir. Merkezin şartlarından yoksun olma, şehre ve şehre ait olan her şeye merakı beraberinde getirir. Nitekim Ebu Ali'ye acibeyi satın aldıran bu merak duygusudur"* (Karacan, 2011, 47) tespitinde bulunur.

Refik Halit'in "Hülle" adlı hikâyesi, şeriat hükümlerinin var olduğu toplumlarda uzun yıllar uygulanan hülle geleneği üzerine kurulur. Hikâyede, anlatıcı Şam'da misafir olduğu bir gecede başından geçen olayı hatıra şeklinde anlatılır.

Şam'da misafir olduğu bir gece kalacak yer bulamayan adam, yollarda vakit geçirmek için dolaşırken, çarşaflı, yaşlı bir kadınla karşılaşır. Kadın onun misafir olduğunu öğrenince evine davet eder. Adam o yıllarda ciddi bir meşguliyeti olmayan, maceracı, toy bir çocuktur. Bu toyluğun vermiş olduğu düşüncesizlikle daveti kabul eder. Eve geldiklerinde onları genç bir kadın karşılar ve hikâyede olay şöyle anlatılır:

> *"Sevdiği kocasının nasılsa telakı selase ile boşadığı bir kadın, din ahkâmı icabınca, nikâhı yenilemek için bir hülle yapmıştı; sırrının şehir içinde duyulmaması için bir yabancı seçmişti, bu yabancının yolcu olmasını tercih etmişti; sonra musallat olmaması için de bu adamı bulunması güç olan bir semtte, geceleyin, dadısının evine getirmişti"* (Karay, 2009, 88-89).

Genç kadın, bu adamdan onu bir gece için nikâh etmesini ister; şayet bu teklifi kabul etmezse ona ölümden başka çaresi kalmadığını söyler. Adam bu teklifi sorgulamadan kabul eder. Kadını bir gece nikâhına alır ve ertesi sabah boşar. Bir daha kadını hiç görmez.

Aktaş hikâye hakkında, "Yazar, Hülle'de orta devre ait hülle müessesesinin nasıl çalıştığını, bir kızgınlık sonucu, namuslu kadınların, yataklarına tanımadıkları yabancı erkekleri nasıl ve neden kabul ettiklerini anlatarak sosyal hicve varır" (Aktaş, 2004, 83) tespitinde bulunur.

Sonuç olarak uzun yıllar taşrada yaşamış olan yazar buradaki gözlemlerini hikâyelerinde konu edinir. Yazar hikâyelerinde taşralı insanın yaşamına dair kesitler sunar. Refik Halit, Lavrens, Antikacı ve Güneş adlı hikâyelerinde, taşrayı tanımayan Osmanlı yöneticilerinin eleştirisini yapar; Fener ve Hülle adlı hikâyelerinde ise taşralı insan tipini ve geleneklerini anlatır.

1.5. Savaş

Refik Halit hikâyelerinde savaşın maddi ve manevi zorlukları karşısında, bireyin psikolojisini ele alır. Yazar, Kaçak adlı hikâyesinde, insanın yaşamak için, içinde bulunduğu şartlarla nasıl mücadele ettiğini konu edinir. Hikâyede "Burada Rusların eline esir olarak düşen bir Osmanlı zabiti, Sibirya'ya nasıl gönderildiğini ve oradan kaçıp kurtulduğunu anlatır." (Aktaş, 2004, 89). Hikâyede olay şu şekilde verilir:

> *"Artık yürüyemiyordum. Açlığın, yorgunluğun, dermansızlığın, tükenişin son haddi şudur: Ruhun cisimden ayrılması!... Yemek, içmek, dinlenmek, ısınmak veya serinlemek isteyen cisim sizden uzakta kalıyor; yorgun bir köpek gibi soluya soluya*

arkanızdan sürükleniyor. Giden, ilerleyen, yaşamakta inat eden ruhtur. Bir aralık öyle sandım ki, önümde giden biri var görünmeyen biri... O, ruhumdur; arkasında iki kat, diz üstü sürüklenen karaltı da benim." (Karay, 2009, 72).

Moskof eline esir düşmüş asker, Sibirya'nın dondurucu soğuğuna karşın ölümü göze alarak düşmanlardan kaçıp özgürlük için yola düşer. Yol boyunca ölümü bekler. Yetmiş ikinci günü atı açlıktan ve yorgunluktan ölür. Asker, yüreğinin yakıcılığını kaybeder, öldüğünü düşündüğü an, önünde bir serabı andıran ışık, ardından bir kapı açılır. Bu evdeki aile Rus ordusunun Pomeranya'dan sürdüğü bir Alman ailedir. Onu yedirip, içirip yatırırlar ve sabah erkenden uyandırıp gönderirler.

"İşte gene gece, gene tipi, gene yollar… Fersahlarca, aylarca uzanan kuş uçmaz, kervan geçmez vahşi yollar… İnsan kuvveti bu… Tekrar irademi önüme katmış, cesedimi arkamda sürükleyerek karlı, karanlık, zalim Çin yoluna dalmıştım." (Karay, 2009, 74).

Hikâyede Osmanlı askerinin çaresizliğinin yanı sıra bireyin özgürlük mücadelesi ve yaşama tutunma çabası anlatılır.

Refik Halit, savaşın bireyde oluşturduğu şiddeti ve savaş durumundaki bireyin psikolojisini Gözyaşı adlı hikâyesinde de anlatır. Hikâye hatıra şeklindedir. Balkan savaşı sırasında Ayşe ve çocuklarının yurdunu nasıl terk ettiği hikâye edilir. Üç çocuklu, dul ve genç bir kadın olan Ayşe'nin yaşadığı acılar, annelik içgüdüsü ile verilir.

"Ayşe, yavrularına sarılarak ölmeyi, artık, atın ve kendisinin kudretsizliğine bakarak fena bulmaktadır. (…) Zira durmadan ilerleyen felaketin kafilesinden ayrı düşmek Ayşe'ye hepsinden daha korkunç geliyor. (…) İkisini olsun kurtarmak için birini feda etmek, hafiflemek lazımdır. (…) Ananın bir ümidi budur: Yaşamadığını anlayarak, azapsız kundağı bir tarafa, en az çamurlu, en az batak yere bırakıvermek…" (Karay, 2009, 44).

Hikâyede kadının, annelik duygusunu en olumsuz şartlarda bile yitirmediği ve ümitsizlik psikolojisiyle yaptıkları anlatılır. Kadının savaşla birlikte değişen psikolojisinin yanı sıra fiziksel özelliklerine de değinilir:

"Anlıyor ki vaktiyle sarışın imiş, mavi gözlü imiş. Şimdi saçlar küçük aktar dükkânı bebeklerinin ne kıla, ne de ota benzeyen, dokunsanız hışırdayacağını sandığınız cansız, kuru, soluk rengini, şeklini almış. Gözleri eski şekerlenmiş şuruplar kadar donuk, fersiz, katı, suyu çekilmiş… Dibe çökmüş bir gam tortusu. Bu kadar kuru, kabuğa benzeyen göze hiç rastlanmamıştı" (Karay, 2009, 42).

Hikâyede, Balkan savaşında, halkın can kaygısı içinde zorunlu olarak yaşadığı coğrafyayı bırakıp göç etmeleri verilir.

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı ve Balkan savaşının yıkımlarına, acılarına ve ümitsizliğine tanıklık eden Refik Halit bu durumu hikâyelerinde konu edinir. Yazar, Gözyaşı ve Kaçak adlı hikâyelerinde, savaşın insanlar üzerindeki olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşır.

1.6. Kadın

Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde kadına karşı acımasız tutum ve davranışlar üzerinde durulur. Kadın ile erkek arasındaki ilişki ve erkeğin kadına karşı bakış açısı verilir.

Yazar, Keklik adlı hikâyesinde dişi ile erkek arasındaki münasebeti ele alır. Bu münasebet sonucunda kadın sömürüsü ve şiddet konusuna değinir. Hikâyenin kahramanı Zülfü Ağa, çocukken avlandığı sırada yanlışlıkla kendisini vurur ve bir gözünü kaybeder. Gözünün kaybı halk arasında alay konusu olur. Zülfü Ağa, gözünün intikamını, kuşları bir dişi keklikle kandırıp, öldürerek alır.

Zülfü Ağa: "Çığırtkanlığının adını Nazlı koydum… Bir zamanlar keklik sekişli yosma bir Nazlı da benim ve benim gibi birçok delikanlıların canını yakmıştı!" (Karay, 2009, 48) der. Hikâyede çığırtkan bir kuş olan kekliğe kadınsı özellikler yüklenir.

Dişi keklik süslü ve sevimli öttüğünde, erkek keklikler ona doğru yaklaşır. Zülfü Ağa bu yolla onları tuzağa düşürerek vurur. "Yazar, dişi - erkek arasındaki münasebette; dişinin yaratılıştan intikam hissiyle dolu olduğunu hikâye eder..." (Aktaş, 2004, 83). Ayrıca hikâyede kekliklere insana özgü özellikler yüklenir. Eserde bu durum şöyle verilir:

"Dişi hala ötüyordu; daha keyifli ötüyordu; kıkır kıkır, kıvrak kıvrak, neşeden katılarak, zevkten taşarak ötüyordu. İşte o zaman müthiş bir şey gördü: Ortada üçüncü bir keklik vardı; bu keklik kavga sırasında gelmişti, tüfeğin patladığını işitmiş, kuşların vurulduğunu görmüştü. İşte bu keklik ölüm tehlikesini hiçe sayarak pençeleri üzerinde

yükselmiş, göğsünü dikmiş, dişinin gizlendiği çalılığa doğru, o kahpe sesine doğru, önüne geçemeyeceği bir cinsiyet hırsıyla pervasız yürüyordu" (Karay, 2009, 50).

"Refik Halit Karay, bu hikâyede insan ve hayvanların ortak yönlerinden biri - cinsel içgüdü- üzerinde duruyordu. Erkekler, dişi uğruna birbirini öldürür, ölümü göze alır; fakat dişi, karşı cinsten intikam alırcasına gözleri önünde olup bitenlerden zevk duyar, neşelenir" (Aktaş, 2004, 84) peyzajıyla hikâye edilir.

Sonuç olarak Refik Halit Karay kadının cinsi özellikleri üzerinde durur. Keklik adlı hikâyesinde kadını hissi yönlerinin aksine olumsuz bir şekilde konu edinilir.

Sonuç

Refik Halit Karay'ın "Gurbet Hikâyeleri" adlı eserinin tematik olarak incelendiği bu çalışmada, hikâyelerin teması ve mekânın birey üzerinde etkisi ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Eserde işlenen temalar tespit edilmiş, kişiler ve karakterler tahlil edilmiştir. Hâkim bakış açısının egemen olduğu eser, zaman ve mekân unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır.

İncelenen söz konusu eserdeki hikâyeler altı başlık altında bir araya getirilmiştir.

Bedevilik başlığında, Dişçi ve Akrep hikâyelerinde bedevilerin eleştirisi; Çıban adlı hikâyede bedevilerin mahalli tedavileri; Yara ve Testi hikâyelerinde bedevilerin gelenek ve görenekleri ele alınmıştır.

Taşra başlığında, Lavrens, Antikacı ve Güneş adlı hikâyelerde, taşrayı tanımayan Osmanlı yöneticilerinin eleştirisi yapılmış; Fener adlı hikâyede taşralı insan tipi ele alınmış ve Hülle adlı hikâyede ise taşralı insanların gelenek ve göreneklerini ön plana çıktığı görülmüştür.

Gurbet başlığında, Eskici, Zincir, Akrep, İstanbul ve Köpek hikâyelerinde gurbetteki bireylerin yalnızlaşması ve memlekete duydukları özlem anlatılmıştır.

Özlem başlığında, Eskici adlı hikâyede, anadilin önemi ve anadile duyulan özlem konusu ele alınmıştır.

Savaş başlığında, Gözyaşı ve Kaçak adlı hikâyelerde, savaşın insanlar üzerindeki olumsuz etkileri karakterler üzerinden etkili bir şekilde ortaya konmuştur.

Kadın başlığında Keklik adlı hikâyede kadın – erkek ilişkisi ile şiddet konusu incelenmiştir.

Refik Halit'in "Gurbet Hikâyeleri" bağlamında dönemin coğrafyasını, kültürünü, ilişkilerini, yaşantısını, siyasetini vb. de görmek mümkün olmuştur.

Sonuç olarak, "Gurbet Hikâyeleri", Refik Halit Karay'ın hikâyeciliğini besleyen kaynaklar ve yazarın fikrî hayatı göz önünde tutularak tematik olarak yorumlanmıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif (2004). *Edebiyatımızın Zirvesindekiler Refik Halit Karay.* Ankara: Akçağ Yayınları.
Arıcan, Osman ve Arzu Oda (2018). Emile Zola'nın Nana Karakterinde Çevre ve Unsurları. *Turkish Studies Dergisi*, C.13, S.20, s.63-76.
Çetin, Nurullah (2013). *Roman Çözümleme Yöntemi.* Ankara: Öncü Kitap.
Çetin, Nurullah (2017). *Türk Edebiyatı Okumaları.* Ankara: Akçağ Yayınları.
Fayda, Mustafa (1993). Bedevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA).* (ss. 311- 317). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Kabaklı, Ahmet (1994). *Türk Edebiyatı III. Cilt.* İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
Karacan, Selin (2011). Refik Halit Karay'ın Gurbet Hikâyeleri Adlı Eserinde Taşra. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, S. 2, s. 43-48.*
Karay, Refik Halit (2009). *Gurbet Hikâyeleri ve Yeraltında Dünya Var.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Karay, Refik Halit (2014). *Memleket Yazıları, Pek İyi Hatıralarım.* (Haz.: Tuncay Birkan), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Kolcu, Ali İhsan (2011). *Öykü Sanatı.* Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
Lekesiz, Ömer (1997). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 1.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Özbalcı, Mustafa (1988). Hayatının ve Sanatının Ana Çizgileriyle Refik Hâlid Karay. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3, s. 75-92.
Sonat, Ramazan (2018). El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet- Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği. *History Studies International Journal of History,* C. 10, S. 4, s.167-187.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (2016). *Edebiyat Dersleri.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
TDK (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
Tosun, Necip (2013). *Öykümüzün Kırk Kapısı.* İstanbul: Hece Yayınları.
Tosun, Necip (2016). *Öykümüzün Sınır Taşları.* İstanbul: Dedalus Kitap.